

سبک زندگی شهری و مشارکت اجتماعی شهروندان سالمند اهوازی؛ یک پیمایش منطقه‌ای

عبدالرحیم اسداللهی، استادیار مرکز مطالعات کیفیت زندگی دانشگاه دیکین، ملبورن استرالیا*

علی حسین حسین زاده، دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه شهیدچمران اهواز

علیرضا محسنی تبریزی، دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تهران

عبدالحسین نبوی، دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه شهیدچمران اهواز

چکیده

کاهش مشارکت جامعه محلی خوزستان و ایرانیان در برنامه‌های اجتماعی و سیاسی منطقه بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۴ مشاهده شده است. این مسأله زمینه انجام بررسی‌هایی را در خصوص دلایل کاهش مشارکت اجتماعی فراهم نموده است. در این میان، افت شدید فعالیت‌های اجتماعی سالمندان ناشی از نابرابری فضای اجتماعی همراه با رشد جمعیت این گروه اجتماعی چشمگیرتر به نظر می‌رسد. این بررسی به روش پس‌رویدادی مطالعه عوامل مهم مشارکت اجتماعی سالمندان می‌پردازد. نظریات و دیدگاه‌های مشارکت؛ سرمایه و اعتماد اجتماعی، نابرابری و عوامل مؤثر بر آنها مطالعه گردید که در مجموع شش دسته عوامل اثرگذار انتخاب شدند. جامعه آماری شامل سالمندان بالای ۶۰ سال ساکن شهر اهواز است. به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای دو منطقه ۳ و ۸ از مناطق هشتگانه شهرداری اهواز انتخاب و ۱۶۳ سالمند از این مناطق به روش کاملاً تصادفی آزمون شدند. یافته‌های بررسی نشان داد از میان دسته عوامل اثرگذار، متغیرهای اعتماد و تعلق اجتماعی بالاترین ضریب اثر و همبستگی را با متغیر مشارکت داشته است. اثرگذارترین متغیرهای بعدی به ترتیب تأثیر بر متغیر وابسته شامل احساس مالکیت بر محیط شهری و نابرابری فضای اجتماعی، جنسیت، پایگاه اقتصادی اجتماعی، عضویت در نهادهای مردمی، مدت زمان اقامت در شهر بر حسب سال، رضایت از خدمات شهری، وضعیت تأهل، اشتغال، سلامت و بهداشت، آموزش و سواد و تقدیرگرایی بودند. نکته جالب، منفی بودن نقش متغیر گرایش به مذهب همراه با متغیر تقدیرگرایی بود. در پایان راهکارهایی از جمله تقویت و تخصصی نمودن برنامه‌های مشارکتی ویژه سالمندان و زنان، توسعه شبکه‌های اجتماعی و پیوندهای جماعتی با تقویت حس اعتماد و برابری اجتماعی ارائه و بیان شده است که بر فضای قومیتی و گروه‌های خاص مثل سالمندان و زنان در برنامه‌ریزی‌های شهری و منطقه‌ای، توسعه مشارکت‌های مدنی، توسعه سرمایه اجتماعی و کاهش نابرابری در فضای اجتماعی تأکید گردد.

واژه‌های کلیدی: اعتماد و نابرابری اجتماعی، سالمندان اهوازی، عوامل و موانع، مشارکت اجتماعی، رگرسیون لوجستیک

مقدمه

همچنین، می‌توان انتظار داشت که بسیاری از اموری که اکنون دولت متصدی انجام آنهاست، در قالب فعالیت‌های اجتماعی توسط خود مردم اداره شود و در عمل هم حجم دولت کاهش یافته و هم افراد از طریق سامان دادن به این امور تعهد خود را به اجتماع ادا نمایند. از سویی، میزان این مشارکت‌ها بیانگر سطح توسعه یافتگی جامعه به حساب می‌آید، زیرا گستردگی، فراگیری و تنوع مشارکت اجتماعی جوامع در گرو بسط الگوهای تصمیم‌گیری، نظارت و کنترل اجتماعی دموکراتیک و کثرت گرا است. بدیهی است در عرصه‌های غیردموکراتیک که حاکمان حضور عامه مردم را در محافل تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی بر نمی‌تابند؛ مشارکت اجتماعی مفهومی گنگ و مخدوش است. لذا توسعه سیاسی که به شایسته‌سالاری و حاکمیت مشروع منجر می‌گردد؛ زمینه مطلوب و مناسب برای توسعه همه جانبه و پایدار جامعه با رشد برابری اجتماعی می‌باشد. تخصصی شدن امور و لزوم مراقبت‌های ویژه برای گروه‌های خاص و سالمندان، این توسعه اجتماعی و رشد الگوهای تصمیم‌گیری چندمحور را محرز نموده است. یکی از این محورها می‌تواند سن و توجه به سالمندان باشد.

بیان موضوع

موضوع پژوهش حاضر بررسی عوامل مؤثر بر کاهش یا عدم مشارکت اجتماعی با تأکید بر اهمیت نابرابری فضای اجتماعی و نقش مذهب در بین شهروندان سالمند منطقه ۳ و ۸ شهرداری اهواز است. کاهش مشارکت اجتماعی سیاسی در بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۴ در جامعه چالش مهمی در مشروعیت اجتماعی حاکمیت و برنامه‌ریزان شهری بوده است. این کاهش شدید در اکثر رده‌های سنی مشاهده گردید (سعادت، ۱۳۸۵: ۹۶-۱۹۴؛ روشنفکر و

افزایش جمعیت همراه با شهرنشینی و رشد شکاف بین نسلی در خانواده‌ها به عنوان پدیده‌ای فراگیر در یکصد سال اخیر هم کشورهای صنعتی و هم کشورهای در حال توسعه را با چالش‌های جدیدی روبه‌رو ساخته است. توجه به نقش مشارکت اجتماعی در توانمند سازی انسان‌ها، افزایش بهره‌وری، کاهش مشکلات شهری و تحقق توسعه، مشکلات ناشی از عدم مشارکت و مشارکت محدود در فعالیت‌های اجتماعی شهری در جامعه ایران، مجموعه‌ای از مسائل اساسی در مدیریت شهری است. سالمندان ایران با رشدی دو برابر رشد طبیعی جمعیت از اعضای این جامعه هستند که نقش مشارکتی آنها در فعالیت‌های شهروندی اهمیت بسزایی دارد. مشارکت اجتماعی عامل تقویت همبستگی در شبکه‌های اجتماعی، بویژه در ساختار سنی- جنسیتی است. حضور افراد در فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری‌های اجتماعی در بلند مدت موجب تعمیق روابط بین اعضای جامعه، افزایش احساس یگانگی، برابری اجتماعی، تسامح و تساهل گردیده و در نتیجه به توسعه نهادهای مدنی و دموکراتیک خواهد انجامید. تعصبات قومی و قبیله‌ای کاهش یافته، سنت‌های ریشه دار محلی به سوی عام‌نگری هدایت و در صورت لزوم به نفع هنجارهای دموکراتیک اصلاح خواهد شد.

البته، از سویی دیگر نیز آنچه در کشورهای با سرانه بالای جمعیت سالمند با عنوان سالمندی موفق و پویا (Active and Successful Aging) نام برده می‌شود؛ از طریق تعهد به مشارکت اجتماعی سالمندان در جامعه تحقق یافته است. پیوند معنادار این پدیده نیز با بهداشت و سلامت سالمندی و پایانی رضایت بخش بر گذار به سالمندی و سبک زندگی همواره در بررسی‌ها تأکید شده است (Asadollahi, 2011: 435).

۱۶۳ نفر از سالمندان بالای ۶۰ سال سن در دو منطقه ۳ و ۸ شهرداری اهواز انجام گرفت.

ادبیات بررسی

دیدگاه‌های نظری اندیشمندان اجتماعی از جمله لیپست، مک کللند، هانتینگتون، هیگن، لرنر، دورکیم، دال، میلبراث و .... همچنین، دیدگاه صاحب‌نظران علوم اجتماعی ایرانی از جمله توسلی، بشیریه، ملک‌پور و علوی تبار که ابعاد مختلف مشارکت اجتماعی را تبیین نموده‌اند و نیز، تحقیقات انجام یافته در ارتباط با مشارکت (پیشینه تحقیق) از جمله پژوهش‌های صورت گرفته در هلند و استرالیا (۱۳۸۴)، نتایج مطالعات در ایران پیرامون موضوع به دقت بررسی شدند. علاوه بر مطالعات نظری، آن دسته از مطالعات تجربی و کمی در علوم بهداشت و مطالعات سالمندی که به ارتباط و تأیید پیوند بین سلامت، بهروزی اجتماعی، رفاه اجتماعی و مشارکت مدنی افراد سالمند پرداخته بودند؛ نیز مطالعه و مؤلفه‌های اصلی تأثیرگذار استخراج شدند (Abu-Raya & Abu-Raya, 2009; Anson, 1996; Antonucci, Ajrouch, & Janevic, 2003; Ashraf & Routray, 2010; Berger-Schmitt, 2000; Binstok & George, 2006; Bowling & Gabriel, 2003; Bowling & Stafford, 2007; Butterworth et al., 2006; Calasanti, 2005; Calnan, Almod, & Smith, 2003; Cavanaugh & Blanchard-Field, 2006; Johansson, Huang, & Lindfors, 2007; PLC-Partners for Liveable Communities, 2007; Silverstein & Bengstin, 1994).

براساس مبانی نظری و نتایج مطالعات پیشین به مجموعه‌ای از متغیرهای اجتماعی مؤثر در مشارکت، از جمله: متغیرهای فردی- اجتماعی (جنسیت، سن،

ذکایی، ۱۳۸۵: ۴۶-۱۴۰). در راستای موضوع، دستیابی به عوامل اجتماعی مؤثر در مشارکت اجتماعی، روند و میزان مشارکت اجتماعی شهروندان، موانع توسعه مشارکت اجتماعی و همچنین بررسی کاربردی نظریه‌های جامعه‌شناختی در تبیین مشارکت اجتماعی به عنوان اهداف پژوهش تعیین شدند. اصولاً فرض بر این است که اوامر و نواهی مذهبی برای پیروان آن دین، محدودیت‌هایی را در روابط اجتماعی افراد ایجاد می‌کند. بر همین اساس، یکی از سؤال‌های مهم این بررسی آن است که در جوار بررسی و درک عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی سالمندان اهوازی، مشارکت مذهبی آنها چه نقشی می‌تواند داشته باشد و گستره و توزیع برابر یا نابرابر فضای اجتماعی برای سالمندان چگونه است؟ آیا مذهب یک عامل منع‌کننده است یا تشویق‌کننده؟

در این بررسی، منظور از مذهبی بودن اعتقاد به اصول دین اسلام و مذهب تشیع اثنی عشری بوده که به دلیل مکان اجرای بررسی اکثر سالمندان نمونه آماری، مسلمان و شیعه مذهب بوده‌اند و با سایر اقلیت‌های مذهبی حاضر در شهر اهواز، مانند زرتشتیان، یهودیان، ارامنه، بهائیان و صابئین مصاحبه قرار نشده است. به همین منظور و در جهت دستیابی به اهداف پژوهش سؤال‌هایی مطرح گردید. برای مشخص نمودن ابعاد موضوع و تعریف آن در مرحله اول مطالعات مقدماتی در ارتباط با مشارکت اجتماعی به منظور کشف و شناخت ابعاد مختلف پدیده مشارکت اجتماعی انجام گرفت، که این مطالعات بر نتایج تحقیقات انجام یافته در خارج و داخل کشور و همچنین، مجموعه نظریه‌های جامعه‌شناختی پیرامون موضوع متمرکز گردید. در نهایت ارتباط معنادار آنها با ویژگی فردی مانند سطح مذهبی بودن سالمند سنجدیده شد. این بررسی در نیمه دوم سال ۱۳۸۹ در بین

تعلق اجتماعی، احساس مالکیت بر محیط و برابری فضای اجتماعی، رضایت از خدمات شهری، سنت‌گرایی، عضویت در تشکله‌ها، انجمن‌های داوطلبانه و صنفی و متغیر وابسته میزان مشارکت اجتماعی تعیین شدند.

روش تحقیق

جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری این مطالعه شامل افراد بالای ۶۰ سال سن ساکن مناطق هشتگانه شهرداری اهواز (N=۵۲۷۵۰) است که از بین آنها با مجوز سازمان بهزیستی استان دو منطقه شهرداری ۳ (N=۱۷۴) و ۸ (N=۱۴۶) به صورت خوشه‌ای انتخاب شدند و به روش نمونه‌گیری تصادفی ۱۶۳ نمونه سالمند مراجعه کننده به دفتر امور سالمندان در هر دو منطقه (۳۲۰ پرونده) با کمک جداول نمونه‌گیری ماچین و کمبل (۲۰۰۹) گزینش و آزمون گردیدند (Machin et al. 2009:362).

ابزار و تعریف عملیاتی متغیرها

پس از تعریف عملیاتی متغیرها و تعیین شاخص‌ها و معرف‌های آنها، به تناسب موضوع، روش تحقیق پیمایشی برای انجام مطالعه انتخاب و با توجه به فرضیه‌ها و متغیرها، وسیله اندازه‌گیری متناسب (پرسشنامه همراه با مصاحبه) با انواع سؤال پردازی‌ها و مقیاس‌ها به منظور سنجش متغیرهای شکل دهنده فرضیه‌ها طراحی و تنظیم گردید. در این بررسی متغیرهای اثرگذار در مشارکت اجتماعی تعریف عملیاتی آنها طبق جدول ۲ آمده است

وضعیت تأهل، وضعیت بهداشتی پزشکی، سطح آموزش و سواد، شغل، بُعد خانوار، طبقه اجتماعی و میزان درآمد، سابقه سکونت، احساس تعلق اجتماعی، احساس مالکیت بر محیط، نابرابری فضای اجتماعی، رضایت از خدمات شهری، سنت‌گرایی، دسترسی به وسایل ارتباط جمعی، ویژگی‌های شخصیتی، عضویت در تشکله‌ها و انجمن‌های داوطلبانه و صنفی، آگاهی اجتماعی، شهری و روستایی بودن، انسجام اجتماعی، نظم خانوادگی، میل به کار گروهی، انگیزه پیشرفت، تعهد اجتماعی، نژاد، اعتماد اجتماعی، نگرش به مشارکت، سابقه فرد در زمینه مشارکت، پاداش، سطح سلامت جسمانی پزشکی، مذهب و دیدگاه ایدئولوژیک ... دست یافتیم.

متغیرهای مؤثر در مشارکت اجتماعی

بر اساس مبانی نظری و پیشینه مورد مطالعه، متغیرهای مهم و مطرح در مشارکت اجتماعی سالمندان و دیدگاه‌های نظری آنها را می‌توان طبق جدول ۱ بیان نمود.

متغیرهای تحقیق و مدل نظری - مفهومی پژوهش
بر مبنای نتایج مطالعات پیشین و نظریه‌های جامعه‌شناختی ارائه شده در ارتباط با مشارکت، مدل نظری - مفهومی پژوهش طراحی گردید. متغیرهای مورد نظر طبق مدل تحلیلی شناسایی و فرضیه‌های تحقیق با متغیرهای مستقل جنسیت، سن، وضعیت تأهل، سلامت و بهداشت، سطح آموزش و سواد، شغل، طبقه اجتماعی، سابقه سکونت، سطح مذهبی بودن، احساس

جدول ۱- متغیرهای اثرگذار در مشارکت اجتماعی و دیدگاه های نظری مرتبط با آنها با پیشینه مطالعاتی

منابع و پیشینه مطالعاتی	دیدگاه نظری	متغیر اثرگذار
کلدی (۱۳۸۰)؛ عفتی (۱۳۷۱)	لیپست، هانتینگتون	درآمد
عفتی (۱۳۷۱)؛ محسنی (۱۳۷۴)؛ استانداری گلستان (۱۳۷۸)	لیپست، هانتینگتون، لرنر، میلبراث	سواد و آموزش
عنبری (۱۳۷۷)؛ محسنی (۱۳۷۴)؛ کلدی (۱۳۸۰)؛ نیازی (۱۳۸۰)؛ مرکز آمار استرالیا (۱۳۸۴)	لیپست، علوی تبار	جنسیت
عفتی (۱۳۷۱)؛ استانداری گلستان (۱۳۷۸)	لیپست	شغل
محسنی (۱۳۷۴)؛ کلدی (۱۳۸۰)؛ نیازی (۱۳۸۰)؛ مرکز آمار استرالیا (۱۳۸۴)؛ مشارکت فرهنگی در هلند (۱۳۸۴)	لیپست، علوی تبار	سن
عنبری (۱۳۷۷)؛ توسلی (۱۳۸۲)؛ مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهری (۱۳۷۴)	لیپست، راجرز، سومبارت، لرنر، توسلی	محل سکونت
کلدی (۱۳۸۰)	لیپست	سابقه سکونت
نظری (۱۳۷۶)؛ محمدی (۱۳۷۶)؛ دیانتی زاده (۱۳۸۲)؛ مرکز آمار استرالیا (۱۳۸۴)	لیپست، وینر، اسملسر	وضعیت و ساختار جامعه
کلدی (۱۳۸۰)؛ محسنی (۱۳۷۴)؛ استانداری گلستان (۱۳۷۸)	لیپست	وضعیت تأهل
محسنی (۱۳۷۴)؛ دیانتی زاده (۱۳۸۲)؛ بحرینی و امینی (۱۳۸۰)؛ کمیسیون بانوان وزارت کشور (۱۳۷۹)	لیپست، سومبارت، اسملسر، هانتینگتون، نلسون، میل برات، لرنر و ملک پور، گی روشه، مازلو	عضویت در سازمان‌های غیردولتی و تشکل‌های مردمی
محسنی (۱۳۷۴)	هومنز، رابرت دال	کسب پاداش و رضایت
ملک پور (۱۳۸۱)؛ استون و هیوج (۲۰۰۱ و ۲۰۰۲)	پاتنام، فوکویاما، گروتاثرت، استون و هیوج ...	اعتماد اجتماعی
ملک پور (۱۳۸۱)؛ رایت (۱۳۷۶)	ملک پور	تعارض فرهنگی بین دولت و مردم
اسدالهی (۱۳۸۶ و ۲۰۱۱)؛ بشیریه (۱۳۸۲)؛ علیخواه (۱۳۷۵)	لرنر، هابرماس، دورکیم	مذهب و ایدئولوژی
عفتی (۱۳۷۱)؛ نظری (۱۳۷۶)؛ نیازی (۱۳۸۰)؛ دیانتی زاده (۱۳۸۲)	لرنر	رسانه‌های جمعی
نیازی (۱۳۸۰)؛ دیانتی زاده (۱۳۸۲)؛ بیرو (۱۳۸۰)	وینر، لرنر، ملک پور، بشیریه	ساختار قدرت و برابری اجتماعی
کلدی (۱۳۸۰)؛ نظری (۱۳۷۶)؛ نیازی (۱۳۸۰)؛ توسلی (۱۳۸۲)	دورکیم، میل برات و گوئل، گی روشه، مازلو	احساس تعلق اجتماعی
کلدی (۱۳۸۰)؛ نیازی (۱۳۸۰)؛ جامعه شناسان هلندی (۱۳۸۴)	دورکیم، میل برات، گوئل	احساس مالکیت بر محیط و نابرابری فضای اجتماعی
کلدی (۱۳۸۰)؛ عفتی (۱۳۷۱)؛ عنبری (۱۳۷۷)؛ مقنی زاده (۱۳۷۵)؛ نیازی (۱۳۸۰)؛ جامعه شناسان هلندی (۱۳۸۴)	وربا و نای، هانتینگتون، مک کلند، سومبارت، لرنر، میل برات	پایگاه اجتماعی - اقتصادی
عفتی (۱۳۸۰)؛ نظری (۱۳۷۶)؛ محسنی (۱۳۷۴)؛ کلدی (۱۳۸۰)؛ دیانتی زاده (۱۳۸۲)	راجرز، میل برات و گوئل، علوی تبار، هانتینگتون، لرنر	آگاهی اجتماعی و دسترسی به اطلاعات
نظری (۱۳۷۶)؛ محسنی (۱۳۷۴)؛ نیازی (۱۳۸۰)	اسملسر، هیگن، توسلی	سنت گرایی و سرنوشت‌گرایی
مقنی زاده (۱۳۷۵)؛ محسنی (۱۳۷۴)؛ مرکز نظرسنجی و آمار استرالیا (۱۳۸۴)؛ توسلی (۱۳۸۲)	هیگن، میل برات، گوئل، توسلی	ویژگی‌های شخصیتی
محسنی تبریزی (۱۳۷۴)	مک کلند، اتکینسون	انگیزه پیشرفت

منابع: سعادت (۱۳۸۵)؛ سپهری (۱۳۷۰)؛ فرهادی (۱۳۸۷)؛ کلاتری (۱۳۷۲)؛ گیدنز (۱۳۸۸)؛ مسعودنیا (۱۳۸۰) و هریسون (۱۳۷۶).

جدول ۲- متغیرهای اثرگذار و مستقل، شاخص‌ها و نوع مقیاس آنها و تعریف متغیر وابسته مشارکت اجتماعی

نوع مقیاس	شاخص عملیاتی	متغیر مستقل (فاکتور)
فاصله‌ای	احساس مسؤولیت در حفظ محیط شهری، نگرش به شهر مانند خانه خود، توجه و دقت در استفاده از امکانات شهری، نقش محیط شهری در آرامش، تعلق امکانات شهری به همه افراد و توزیع برابر فضا و تسهیلات شهری بین شهروندان	احساس مالکیت بر محیط شهری و برابری فضای اجتماعی
فاصله‌ای	رضایت از حمل و نقل درون شهری، رضایت از خدمات تفریحی و فرهنگی شهر، رضایت از خدمات بهداشتی و درمانی، رضایت از خدمات آموزشی، رضایت از خدمات جمع‌آوری زباله و نظافت شهری، رضایت از مکان‌های خاص خدمات برای سالمندان و گروه‌های خاص	رضایت از خدمات شهری
فاصله‌ای	عدم ترجیح منفاع فردی بر منافع جمعی، تلاش و احساس وظیفه در مقابل حل مشکلات مردم، عدم احساس تنهایی، انتظار کمک از دیگران، تعهد اجتماعی، اعتماد اجتماعی	احساس تعلق و اعتماد اجتماعی
فاصله‌ای	تقدیرگرایی، اعتقاد به فال و پیشگویی، عدم تمایل به تغییر، اهل خطر نبودن، پیرو افکار نسل‌های پیشین	سنت گرایی / تقدیرگرایی
فاصله‌ای	شرکت در مراسم و جشن‌های ملی، شرکت در مراسم مذهبی، شرکت در کارهای خیر و عام‌المنفعه، کمک به آسیب دیدگان، فقرا و سالمندان، شرکت در فعالیت‌های محله، شرکت در انجمن‌های مذهبی و فرهنگی، شرکت در انتخابات، شرکت در احزاب و گروه‌های سیاسی، شرکت در تشکل‌های غیردولتی، شرکت در تصمیم‌گیری‌های محله‌ای بر حسب تعداد و مدت حضور	مشارکت اجتماعی (متغیر وابسته)
اسمی	سالمندان مرد و زن	جنسیت
رتبه‌ای	سالمندان بالای ۶۰ سال در رده بندی: بین ۶۰ تا ۶۵ ساله‌ها؛ بین ۶۶ تا ۷۰ ساله‌ها، بین ۷۱ تا ۷۵ ساله‌ها و بالای ۷۶ ساله‌ها	سن
رتبه‌ای	بی‌سواد، کم سواد در حد خواندن و نوشتن، سواد مدارس قدیمی و مکتبخانه، باسواد	سواد و آموزش
نسبی	بر حسب زمان از تاریخ مهاجرت یا تولد	مدت سکونت در شهر
اسمی	شاغل، غیر شاغل و بازنشسته	شغل
اسمی	ازدواج نکرده، بیوه، همسر در قید حیات	وضعیت تأهل
فاصله‌ای	سطح آموزش و سواد بر حسب مدت زمان آموزش رسمی، مقیاس شغل بر حسب حقوق دریافتی فرد سالمند و فرزندان، سطح سواد و مقیاس شغل فرزندان، موقعیت محل سکونت، امکانات اقتصادی و رفاهی، وضعیت مسکن، بعد خانوار، میزان درآمد ماهیانه از حقوق ثابت یا مستمری	تعلق طبقاتی
فاصله‌ای	عضویت در یکی از مراکز و مؤسسات خیریه مردمی، مذهبی، بشردوستانه، تعاونی‌ها، تشکل‌های غیر دولتی، نهادهای مدنی و مردمی	عضویت در تشکل‌های مردمی و غیر دولتی
فاصله‌ای	رفتن به مجالس روضه خوانی، شرکت در نماز جماعت مساجد، نماز جمعه و اعیاد مذهبی، زیارت اماکن مقدس، نذر و نیاز کردن، شرکت در مراسم دعا، پرداخت فطریه، زکات و خمس طبق احکام مذهب تشیع	سطح مذهبی بودن

منبع: پیشینه پژوهش و دیدگاه‌های نظری مندرج در جدول یک

روایی و اعتبار ابزار اندازه‌گیری

در ابتدا مؤلفه‌های اصلی آزمون مشارکت اجتماعی و عوامل اثرگذار نظری استخراج و از لحاظ روایی محتوا دو بار بررسی، اصلاح و از سوی داوران تأیید شد. طبق نظر وودسونگ و همکاران (۲۰۰۵) تعداد ۳۵ داور و متخصص انتخاب شدند (Woodsong et al. 2005: 248). در بررسی روایی محتوا نیز ملاک شایستگی برای انتخاب این داوران، داشتن حداقل سه مورد از ویژگی‌های زیر بود:

۱. دارنده حداقل مدرک کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی یا رشته‌های مرتبط؛
۲. فعالیت پژوهشی انجام داده باشد؛
۳. دارای مقاله یا کتاب تالیفی یا ترجمه‌ای باشد؛

۴. سابقه تدریس مواد درسی جامعه‌شناسی را داشته باشد؛

۵. عضو هیات علمی دانشگاه و گروه جامعه‌شناسی باشد.

در پایان، پس از گردآوری نظرهای داوران و محاسبه ضرایب تایید معرف (Content Validity Coefficient (CVC) و کفایت مقیاس (Content Validity Items (CVC Scale) در قالب فرمول زیر ضریب روایی محتوای آزمون در حد $69/85 = \frac{65.2 + 74.51}{2}$ به دست آمد:

$$CVC = \frac{CVCI + CVCS}{2} = \frac{65.2 + 74.51}{2} = 69.85$$

عدد حاصل طبق جدول ۳ نشان دهنده مطلوبیت و روا بودن آزمون بررسی حاضر است (حیدری چروده، ۱۳۸۹: ۵۳-۶۶).

جدول ۳- شاخص حدنصاب روایی محتوای آزمون

مقدار ضریب حاصل از فرمول روایی کل	کیفیت روایی محتوا
از صفر تا ۲۰	بسیار نامطلوب (ناروا)
از ۲۱ تا ۴۰	نامطلوب (ناروا)
از ۴۱ تا ۶۰	تا اندازه‌ای مطلوب (تقریباً روا)
از ۶۱ تا ۸۰	مطلوب (روا)
از ۸۱ تا ۱۰۰	بسیار مطلوب (کاملاً روا)

(منبع: حیدر چروده، ۱۳۸۹: ۶۱)

سپس با انجام پیش آزمون (Pretest) و برآورد میزان اعتبار (Reliability) ابزار اندازه‌گیری، متغیرهای اصلی تأیید گردید: بررسی طبق جدول ۴ و با استفاده از آزمون آلفای

جدول ۴- سطح اعتبار و روایی متغیرهای اثرگذار مشارکت اجتماعی $n=163, p \leq .000$

متغیر اثرگذار	پیش آزمون	پس آزمون (آزمون نهایی)
احساس مالکیت بر محیط و نابرابری فضای اجتماعی	۰/۸۲	۰/۶۷
رضایت از خدمات شهری	۰/۶۶	۰/۷۴
احساس تعلق اجتماعی	۰/۸۴	۰/۷۷
سنت و تقدیرگرایی	۰/۶۶	۰/۶۹
مشارکت اجتماعی	۰/۷۰	۰/۷۳
طبقه اجتماعی	۰/۶۱	۰/۶۹
سطح مذهبی بودن	۰/۷۵	۰/۷۴
کل گویه‌ها	۰/۷۶	۰/۷۸

منبع: یافته‌های بررسی

روش اجرا و گردآوری اطلاعات

پرسشنامه‌ها با مراجعه پرسشگران به واحدهای آماری تعریف شده بر روی نمونه‌ای ۱۶۳ نفری از شهروندان بالای ۶۰ سال سن اهوازی به روش خوشه‌ای (هر یک از خیابان‌های منطقه) و انجام مصاحبه با آنها به روش تصادفی از هر یک از منازل و بلوک‌های ساختمانی با انتخاب از پرونده تشکیل شده در مجتمع بهزیستی منطقه تکمیل شدند (Bruce, Pope, & Stainstreet, 2011: 154).

اطلاعات جمع‌آوری شده با نرم‌افزار SPSS19 استخراج و پردازش آماری شده و روی داده‌های تحقیق تجزیه و تحلیل صورت گرفت.

روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها

در جدول ۵ متغیرهای بررسی، نوع آزمون و سطح معناداری آنها بیان شده است:

جدول ۵- فرضیه‌های بررسی و ارتباط معنادار آنها با نوع آزمون آماری مورد تحلیل

فرضیه بررسی	مقیاس	آزمون آماری	معناداری	نتیجه آزمون
رابطه بین جنسیت و مشارکت اجتماعی	اسمی - نسبی	t test	۰/۰۰۰	۲/۰۱۷
رابطه بین سلامتی بهداشتی و مشارکت اجتماعی	فاصله‌ای - نسبی	Pearson Correlation	۰/۰۰۲	۰/۷۴
رابطه بین شغل و مشارکت اجتماعی	اسمی - نسبی	t & ANOVA	۰/۳۲۶	F:۰/۰۱۰ و t:۰/۰۰۷۱
رابطه بین سطح آموزش/سواد و مشارکت اجتماعی	رتبه‌ای - نسبی	One-way ANOVA	۰/۰۱۴	۰/۰۰۲
رابطه وضعیت تأهل و مشارکت اجتماعی	اسمی ^۰ - نسبی	t test	۰/۰۰۱	۱/۷۸۰
رابطه بین تعلق طبقاتی و مشارکت اجتماعی	فاصله‌ای - نسبی	One-way ANOVA	۰/۰۰۰	۲/۴۷۶
رابطه بین احساس مالکیت بر محیط شهری و برابری فضای اجتماعی با مشارکت اجتماعی	فاصله‌ای - نسبی	Pearson Correlation	۰/۰۰۰	۰/۵۲
رابطه بین احساس تعلق اجتماعی شهروندان و مشارکت اجتماعی	فاصله‌ای - نسبی	Pearson Correlation	۰/۰۲۵	۰/۵۳
رابطه میزان سنت‌گرایی و مشارکت اجتماعی	فاصله‌ای - نسبی	Pearson Correlation	۰/۰۰۸	-۰/۷۶
رابطه میزان رضایت از خدمات شهری و مشارکت اجتماعی	فاصله‌ای - نسبی	Pearson Correlation	۰/۰۰۰	۰/۶۵
رابطه بین مدت زمان سکونت و مشارکت اجتماعی	فاصله‌ای - نسبی	Pearson Correlation	۰/۰۰۰	۰/۵۴
رابطه بین عضویت در تشکل‌ها و مشارکت اجتماعی	فاصله‌ای - نسبی	t & ANOVA	۰/۰۰۱	t:۲/۱۰۱ و F:۱/۷۵۶
رابطه بین سطح مذهبی بودن و مشارکت اجتماعی	رتبه‌ای - نسبی	t & One-way ANOVA	۰/۰۱۲	F:۰/۰۱۲۷ و t: -۰/۲۵۶

منبع: یافته‌های بررسی

یافته‌ها

از نمونه آماری مورد مطالعه (۱۶۳ نفر) ۶۷/۶ درصد را مردان و ۳۲/۴ درصد را زنان، ۶۴ درصد متأهل با همسر فوت شده، ۲۳/۴ درصد شاغلان، ۲۹/۸ درصد اعلام نمودند که دارای بیماری مزمن هستند. ۳۲/۷ درصد بیسواد در حالی که بقیه نیز فقط سواد خواندن و نوشتن در حد ابتدایی داشتند؛ بالاترین فراوانی سنی در رده ۶۰-۶۵ ساله‌ها و پایین‌ترین فراوانی در رده سنی متعلق به ۷۶-۷۰ ساله‌ها و بالاتر بود. گروه‌های سنی ۶۶-۷۰ ساله و ۷۰-۷۵ ساله‌ها دارای پراکندگی قابل توجهی بودند؛ میانگین سنی نمونه‌ها ۶۷ سال، کمترین سن ۶۰ و بالاترین ۹۴ سال بود (Mean= 67, SD= 7.4, n=163, $p < .000$).

از بین ۱۶۳ آزمودنی سالمند ۲۹/۴ درصد بر حسب شاخص‌های مربوط متعلق به پایگاه اقتصادی-اجتماعی پایین بوده و اکثر افراد مورد بررسی طبق شاخص‌های مربوطه در پایگاه متوسطه به پایین با ۵۶/۹ درصد قرار گرفته‌اند و ۱۳/۷ درصد دارای پایگاه اجتماعی-اقتصادی بالا بوده‌اند. توزیع پاسخگویان بر حسب سطح مشارکت اجتماعی نشان می‌دهد که ۴۱/۲ درصد نمونه‌ها در حد متوسط، ۲۲/۸ درصد در حد بالا، ۲۱/۶ درصد در سطح کم و ۱۴/۴ درصد در سطح خیلی کم در زندگی شهری مشارکت دارند.

طبق داده‌های جدول ۶، میزان مشارکت مردان سالمند در امور شهری بیشتر از زنان سالمند است. این امر نشان می‌دهد که جنسیت و پایگاه اجتماعی رابطه معناداری با مشارکت اجتماعی دارند و سبک زندگی شهری سالمندان تحت مؤلفه‌های جنسیتی تعریف می‌شود. هر چه سن افراد مورد مطالعه بالاتر باشد؛ میزان مشارکت آنها در امور شهری نیز بیشتر خواهد بود. تفاوت

معنی‌داری از نظر میزان مشارکت بین افراد شاغل، غیرشاغل و بازنشسته وجود ندارد؛ بدین معنی که تفاوت میانگین مشاهده شده ($t = 0.0071$ & $p = 0.326$) نشان‌دهنده مشارکت بیشتر شهروندان شاغل در امور شهری نیست؛ چون سالمندان بازنشسته حضوری فعال داشته‌اند. بین شهروندان از نظر مشارکت اجتماعی با توجه به نوع شغل آنها تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. بین شهروندان از نظر مشارکت اجتماعی با توجه به سطح سواد و آموزش آنها نیز تفاوت معنی‌داری وجود ندارد و تفاوت مشاهده شده در میزان مشارکت افراد با سطح آموزش و سواد بالاتر بیشتر از افراد با سطح سطح آموزش و سواد پایین معنادار نبود. تفاوت معناداری از نظر میزان مشارکت بین متأهلان با همسر فوت شده و سالمندان متأهل دارای همسر در قید حیات وجود دارد. افراد متأهل با همسر فوت شده مشارکت بیشتری در امور شهری دارند. در جدول ۵ تحلیل رگرسیون لجستیک برای پیش بینی سطح اثرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته مشارکت اجتماعی سالمندان محاسبه شده است. در این معادله متغیر وابسته مقوله‌ای و دوسطحی و با فرض بر احتمال مشارکت یا عدم مشارکت اجتماعی فرد سالمند در جامعه منظور شده است. طبق داده‌های این جدول، مشخص شد که متغیر تقدیرگرایی اثر منفی بر متغیر وابسته ($B = -0.106$) و متغیر اعتماد و تعلق اجتماعی بالاترین ضریب تأثیر را دارد ($B = 0.1843$). رده‌بندی متغیرهای اثرگذار طبق ضریب بتا استاندارد نشده در این جدول در ستون دوم آمده است.

جدول ۶- داده‌های رگرسیون لجستیک در پیش بینی اثرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته مشارکت اجتماعی

متغیرهای مستقل	B	انحراف استاندارد	آزمون Wald	R ²	معناداری p*
سنت‌گرایی و تقدیرگرایی	-۰/۱۰۶	۰/۰۴۲	۲/۸۰۸	-۰/۴۹	۰/۰۵۰
تعلقات دینی و سطح مذهبی بودن	-۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۲	۰/۰۲	۰/۰۰۰
وضعیت سواد	۰/۱۰۶	۰/۰۶۲	۲/۸۱۸	۰/۴۸	۰/۰۲۸
وضعیت سلامت و بهداشت	۰/۲۲۹	۰/۱۹۱	۵/۰۳۰	۰/۶۷	۰/۰۴۰
وضعیت اشتغال	۰/۲۴۳	۰/۰۷۸	۲/۱۹۰	۰/۴۵	۰/۰۳۴
وضعیت تأهل	۰/۲۶۱	۰/۰۳۲	۱/۵۱۶	۰/۳۹	۰/۰۰۲
رضایتمندی از خدمات شهری	۰/۲۶۱	۰/۰۱۸	۶/۵۶۱	۰/۶۳	۰/۰۱۱
مدت زمان اقامت در شهر	۰/۳۴۲	۰/۰۳۲	۴/۲۷۶	۰/۶۸	۰/۰۲۹
عضویت در نهادها و گروه‌های مردمی	۰/۴۵۶	۰/۰۱۹	۵/۲۷۸	۰/۵۱	۰/۰۰۶
پایگاه اقتصادی اجتماعی	۰/۵۲۷	۰/۰۶۷	۴/۲۷۶	۰/۶۴	۰/۰۰۰
جنسیت	۰/۵۵۱	۰/۰۱۲	۶/۲۳۶	۰/۷۶	۰/۰۰۷
حس مالکیت بر فضای شهری و نابرابری فضای شهری	۰/۷۶۹	۰/۱۲۹	۳/۰۰۳	۰/۵۵	۰/۰۱۰
اعتماد و تعلق اجتماعی	۰/۸۴۳	۰/۱۰۳	۷/۹۰۶	۰/۸۱	۰/۰۳۰
عدد ثابت	۱/۵۶۴	۰/۱۴۳	۱۲/۱۰	۰/۵۶	۰/۰۰۲
2log likelihood	۵/۲۰۱				۰/۰۶۷
Model ²	۱۱۲/۹۶*				۰/۰۰۰

* p < .05; df= 162; two-tailed

منبع: یافته‌های بررسی: مدل رگرسیونی

مشارکت او در امور شهری کمتر می‌شود. هر چه میزان رضایت فرد از خدمات شهری بیشتر باشد؛ میزان مشارکت او نیز در امور شهری بیشتر می‌شود. با افزایش سابقه سکونت فرد و خانواده‌اش در شهر؛ میزان مشارکت او نیز در امور شهری بیشتر می‌شود. تفاوت معنی‌داری از نظر میزان مشارکت بین شهروندان عضو تشکل‌ها و شهروندان غیر عضو وجود دارد؛ بدین معنی که شهروندان عضو تشکل‌ها مشارکت بیشتری در امور شهری دارند. میزان مشارکت اجتماعی افراد مذهبی در فعالیت‌های شهری کمتر از حد انتظار بود. به طور کلی مذهب نقشی کاهنده در سطح مشارکت اجتماعی

بین تعلق به پایگاه اقتصادی اجتماعی و میزان مشارکت اجتماعی شهروندان در امور شهری رابطه معنی‌داری وجود دارد؛ بدین معنی که میزان مشارکت در میان شهروندان متعلق به پایگاه اجتماعی پایین کمتر از پایگاه اجتماعی بالا و متوسط جامعه مورد مطالعه است. هر چه میزان احساس مالکیت فرد بر اموال عمومی شهری و احساس برابری در فضای اجتماعی بیشتر باشد، میزان مشارکت او نیز در امور شهری بیشتر می‌شود. هر چه میزان احساس تعلق اجتماعی فرد بیشتر باشد میزان مشارکت او نیز در امور شهری بیشتر می‌شود. هر چه فرد تقدیرگراتر و تعلقات مذهبی‌اش شدیدتر باشد؛ میزان

سالمندان دارد؛ هرچند ارتباط معناداری بین این دو متغیر مشاهده نگردید (ر.ک: جدول ۵).

بحث و نتیجه‌گیری

جوامع شهری ایران از مشارکت اجتماعی به گونه‌ای که در روستاها دیده می‌شود؛ محروم است. در شهرها برخلاف روستاها یکنواختی قومی و ایلی و در نتیجه یکنواختی آداب و رسوم وجود ندارد (تقوی طلب و اسماعیلی، ۱۳۸۰: ۳۴۲) و شکاف بین نسلی حضور سالمندان را مخصوصاً در محیط‌های تحت سیطره میانسالان و جوانان در قالب فعالیت‌های اجتماعی و مشارکت‌های مدنی با چالش روبه‌رو ساخته است. تفاوت‌های فرهنگی موجود سبب می‌شود که نظارت اجتماعی و وجدان جمعی مانند آنچه که در روستا وجود دارد؛ مشاهده نشود. بنابراین، برای تأمین این نیاز اجتماعی (نظارت و کنترل اجتماعی)، قوانین و مقررات به کار گرفته می‌شود. از آنجا که لزوماً حضور یا عدم حضور در بسیاری از عرصه‌های مشارکت اجتماعی تخلف از مقررات و قوانین حاکم نیست و از آنجا که این عدم حضور با وجدان جمعی مجازات نمی‌شود؛ لذا میزان استقبال از این مشارکت‌ها اندک است. تراکم جمعیت و عدم شناخت اجتماعی، فردگرایی و محوریت منفعت شخصی، حاکمیت روابط عمودی و تمایز اجتماعی در کاهش میزان مشارکت اجتماعی جوامع شهری ایران نقشی اساسی دارد (پیشه‌ور، ۱۳۷۴: ۳-۲۵۱).

نوع آموزش مدرسه‌ای در ایران که بر آموزشی انفرادی مبتنی است و ضعف مدیریت شهری و منطبق نبودن شیوه‌های مدیریت شهری با نیازهای روز، سبب ناتوانی در هدایت فرهنگی جامعه به سوی مشارکت اجتماعی شده است، اما اساس جوامع روستایی ایران مبتنی بر نظام ایلی و قومی است؛ لذا مشارکت افراد روستایی در

امور اجتماعی نه به خاطر انگیزه‌های فردی بلکه عمیقاً تحت سیطره گروه‌گرایی و قبیله‌گرایی است. از اینجا می‌توان به این نتیجه رسید که حضور مداوم روستاییان در عرصه مشارکت اجتماعی ناشی از تلاش آنان برای حفظ گروه، قوم، قبیله و ایل و حفظ موجودیت و حریم مادی و معنوی آن است. نیازهای زیر بنایی چون حفظ امنیت ایل، امور مربوط به کشاورزی و دامداری که ادامه حیات ایل وابسته به آن است؛ محدودیت‌های محیطی و ... سبب تقویت انگیزه‌های افراد برای این گونه مشارکت‌های اجتماعی است، اما در ساختار شهرنشین تمایزها و تفاوت‌های بنیادین به این عدم مشارکت دامن می‌زنند. در این میان، رشد جمعیت جامعه سالمندی ایران و تبدیل شدن این کشور به یکی از کشورهای سالمند (۷/۳٪) این نیاز را حیاتی ساخته است که در مطالعه و بررسی مؤلفه‌های اجتماعی باید به سالمندان و نیازهای فردی-اجتماعی آنها توجه خاص صورت پذیرد.

در این بررسی جامعه سالمندان دو منطقه شهرداری شهر اهواز با نگاه به متغیر مشارکت اجتماعی و ابعاد آن از نگاه عاملی تحلیل شد. براساس نتایج تحلیل اثرگذاری متغیرهای مستقل، بیشتر از همه متغیر احساس تعلق اجتماعی بین سالمندان نمونه در مشارکت اجتماعی مؤثر است؛ بدین معنی که هر چه میزان تعلق اجتماعی فرد بیشتر باشد؛ میزان مشارکت اجتماعی وی در امور شهری زیاد است. علاوه بر این، در میان دیگر متغیرها، متغیرهای سنت‌گرایی، احساس مالکیت بر محیط شهری، برابری فضای اجتماعی، بهداشت و سلامت جسمانی و رضایت از خدمات شهری به ترتیب دارای تأثیر بر مشارکت اجتماعی هستند، ولی میزان تفاوت مشاهده شده در مقایسه متغیر مهم سطح مذهبی بودن و مشارکت اجتماعی معنادار نبوده که نشان دهنده تقریباً خنثی بودن

اندیشید. عضویت شهروندان در تشکل‌های غیر دولتی و نهادهای مردمی و سازمان‌های صنفی به عنوان عاملی در ایجاد فضای مشارکتی برابر، نقش اساسی ایفا می‌نماید. توسعه تشکل‌های غیردولتی، نهادهای مدنی در زمینه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و سایر امور شهری و توانمند سازی آنها از طریق حمایت‌های دولتی می‌تواند در راستای مشارکت اجتماعی شهروندان به عنوان ابزاری مناسب و مردمی تلقی گردد که در این میان، حضور سالمندان اهمیت شایانی دارد. باتوجه به وجود رابطه مستقیم بین سابقه سکونت، در محل و میزان مشارکت اجتماعی به نظر می‌رسد که برنامه‌های مدیریت مشارکتی در امور شهری با جلب مشارکت شهروندان با سابقه سکونت بویژه سالمندان مثرتر خواهد بود.

برنامه‌ریزی برای جلب مشارکت مردمی از جانب دستگاه‌های دولتی و مدیریتی استان خوزستان بر مبنای نیازهای واقعی مردم قابل دسترسی است. وسایل ارتباط جمعی، بخصوص تلویزیون و رادیو استانی در غیاب رسانه‌های آزاد در استان، از جمله عوامل مهمی در ایجاد روحیه مشارکت در مردم هستند. وسایل ارتباط جمعی موجب افزایش پدیده‌های تحت عنوان تحرک روانی می‌گردد؛ البته بدان شرط که برنامه‌های آنها با همسویی با خواسته‌های حاکمیت در تعارض با نگاه مردم قرار نگیرد.

راهکارهای توسعه مشارکت اجتماعی در جوامع شهری را با تأکید بر جامعه سالمندی و جامعه شهری اهواز بر طبق یافته‌های این بررسی می‌توان در موارد زیر ردیف کرد:

۱. آموزش، زیر بنای توسعه فرهنگی و اجتماعی است؛ پس احاد توده مردم با آگاهی از شیوه‌های مشارکت، چگونگی فعالیت در آن، نتایج و پیامدهای مشارکت اجتماعی می‌توانند با حضور خود میزان و

ارتباط این دو متغیر است؛ هرچند در مدل رگرسیونی این متغیر در کاهش یا افزایش سطح مشارکت اجتماعی سالمندان اثر محدودی داشته است.

تقویت مبانی سیاستگذاری در راستای توسعه مشارکت‌های عمومی در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌های توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی استان، به ایجاد نگرش مثبت به مشارکت اجتماعی و جلب اعتماد عمومی مردم، بویژه سالمندان نسبت به مسئولان می‌انجامد. در سطحی دیگر، ایجاد اعتماد بین شهروندان و آگاهی مسئولیت‌ها و تصمیم‌گیری‌ها در برخی از امور شهری به مردم و اهمیت دادن به پیشنهادها و نظرهای شهروندان در اداره امور شهر به تقویت احساس مالکیت بر محیط شهری در میان آنها منجر می‌شود؛ بدین معنا که هر چه میزان رضایت مردم، از خدمات شهری بیشتر باشد؛ آنها گرایش بیشتری برای مشارکت دارند. لذا انجام اقداماتی در جهت افزایش رفاه عمومی و آسایش مردم بویژه سالمندان، توسعه خدمات شهری و امکانات آموزشی، فرهنگی و تفریحی و ایجاد مراکزی برای استفاده از پیشنهادها و مردمی در جهت خدمات رسانی بهینه می‌تواند در راستای جلب مشارکت بیشتر آنها در امور شهری مؤثر واقع شود.

ساختار زندگی شهری در اهواز وضعیتی را به وجود آورده که منافع عمومی در مقابل منافع فردی رنگ باخته است. در جوار رشد مهاجرت‌های وسیع از روستا به شهر، از ریخت افتادن هرم سنی جمعیت شهر با رشد شکاف بین نسلی باید به توسعه و تقویت میزان احساس تعلق اجتماعی شهروندان با ارائه آموزش‌های عمومی در ارتباط با فرهنگ شهرنشینی، آموزش نظام نامه و قوانین شهروندی، پایبندی به قوانین و مقررات شهری، برابری اجتماعی در مالکیت فضای شهری و آموزش حقوق زندگی شهری به شهروندان زمینه مشارکت اجتماعی

تشکر و قدردانی

در انجام این پژوهش، کارکنان اداره بهزیستی شهرستان اهواز، بویژه خانم نسرین فرجی همکاری و همیاری شایسته‌ای داشتند که پژوهشگران از همه این عزیزان سپاسگزاری می‌کنند. همچنین، از داوران محترم مقاله و سردبیر محترم صمیمانه قدردانی می‌شود.

منابع

- بشیریه، حسین. (۱۳۸۲). *موانع توسعه سیاسی در ایران امروز*، تهران: انتشارات گام نو.
- بی‌نا. (۱۳۸۴). «بررسی عوامل مؤثر در مشارکت فرهنگی در هلند»، ترجمه: مونا مشهدی رجبی، *مجله فرهنگ و پژوهش*، ش ۱۴۹.
- مرکز آمار و نظرسنجی استرالیا. (۱۳۸۴). «بررسی میزان مشارکت فرهنگی استرالیایی‌ها»، ترجمه: مونا مشهدی رجبی، *مجله فرهنگ و پژوهش*، ش ۱۴۹.
- بیرو، آلن. (۱۳۷۰). *فرهنگ علوم اجتماعی*، ترجمه: باقر ساروخانی، تهران: نشر کیهان.
- پیشه ور، احمد. (۱۳۷۴). *جامعه‌شناسی سیاسی*، تهران: انتشارات دوران.
- تقوی طلب، ایوب و شهروز اسماعیلی. (۱۳۸۰). *نحوه جلب مشارکت روستاییان شهرستان کوثر در اجرا و نگهداری پروژه‌های آبخیزداری*، اردبیل: گروه تحقیقات و بررسی مسائل روستائی جهاد سازندگی استان اردبیل.
- توسلی، غلامعباس. (۱۳۸۲). *مشارکت اجتماعی در شرایط جامعه آنومیک*، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- دال، رابرت آلن. (۱۳۶۴). *تجزیه و تحلیل جدید سیاست*، ترجمه حسین مظفریان، تهران: مظفریان.
- رایت، سوزان. (۱۳۷۶). «مشارکت و توسعه: ایده‌ها و

شمول آن را ارتقا بخشند. مفهوم جدید آموزش در مرحله سوم زندگی (Education in Third Age) در سالمند شناسی اجتماعی (Social Gerontology) نیز در این حوزه مد نظر بوده، قابل بررسی است.

۲. اعتماد و برابری اجتماعی مؤلفه بسیار مهم در امر مشارکت اجتماعی است. اعتماد افراد نسبت به هم، بویژه نسل‌ها در درون خانواده، اعتماد افراد نسبت به نهادهای دولت و حاکمیت و بالعکس، برابری و عدالت در توزیع فضای اجتماعی شهری سبب توسعه و تعمیق مشارکت‌های اجتماعی شهروندان در جامعه می‌شود.

۳. تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی در امور شهری و به طور کلی، همه‌گیری شیوه‌های دموکراتیک در زوایای مختلف زندگی شهری و تغییر ساختارها در این جهت، تنوع و بسط مشارکت‌های اجتماعی را به دنبال خواهد داشت که راه حل مهم آن گسترش و رشد رسانه‌های همگانی مردمی و آزاد از ساختار حاکمیت، بویژه با نگاهی تخصصی به اقشار و رده‌های سنی جنسیتی و قومیتی است، مانند خبرگزاری‌های ویژه زنان و سالمندان در استان که هم اینک در کارنامه کشور و استان بعضاً غایب و منفی است.

۴. تقویت و توسعه زمینه‌های مشارکت اجتماعی مردم محلی، بویژه اکثریت دو قوم لر و عرب خوزستانی در برنامه‌ریزی‌های شهری از طریق بهبود شیوه‌های مدیریت شهری.

۵. تشویق فعالیت‌های جمعی و گروهی از نگاه سالمندی با توجه به این امر که در خانواده دو قوم لر و عرب همچنان سالمندان در جایگاه اجتماعی بالایی قرار دارند.

۶. تمرکز بر آموزش گروهی خاص مثل وظایف شهروندی با نگاه جنسیتی، سنی، مذهبی و قومیتی به جای آموزش انفرادی و جمعی.

- توانبخشی.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۸). *جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشرنی.
- محسنی تبریزی، علیرضا. (۱۳۷۵). «بیگانگی مانعی برای مشارکت و توسعه ملی، بررسی رابطه میان بیگانگی و مشارکت اجتماعی - سیاسی»، نامه پژوهش: فصلنامه تحقیقات فرهنگی، ش ۱، ص ۱۳۷.
- محسنی، منوچهر. (۱۳۷۴). *بررسی زمینه‌های مشارکت روستاییان و ارتباط آن با ترویج کشاورزی*، تهران: معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی.
- مسعود نیا، ابراهیم. (۱۳۸۰). «تبیین جامعه‌شناختی بی‌تفاوتی شهروندان در حیات اجتماعی و سیاسی»، *اطلاعات سیاسی اقتصادی*، سال پانزدهم، ش ۱۲-۱۱، مرداد و شهریور.
- ملک پور، علی. (۱۳۸۱). *تعارض فرهنگی دولت و مردم در ایران*، تهران: انتشارات آزاد اندیشان.
- هانتینگتون، ساموئل. (۱۳۷۵). *سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر علم.
- هریسون، دیوید. (۱۳۷۶). *جامعه‌شناسی نوسازی و توسعه*، ترجمه علیرضا کلدی، تهران: انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران.
- وینر، مایرون. (۱۳۵۳). *نوسازی جامعه*، ترجمه رحمت اله مراغهای، تهران: شرکت سهامی کتب جیبی.
- Abu-Raya, M. H. & Abu-Raya, H. M. (2009). Ethical Identification, Religious Identity, and Psychological Well-being among muslim and Christain Palestinians in Israel. *Mental Health, Religion & Culture* 12[2], 147-155.
- Anson, O. (1996). Physical and Psychological Well-being among Immigrant Referrals to
- تجارب»، *مجله علمی جهاد*، ش ۱۹۵، صص ۱۱۸-۱۲۳.
- روشنفکر، پیام و محمد سعید ذکایی. (۱۳۸۵). «جوانان، سرمایه اجتماعی و رفتارهای داوطلبانه»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ش ۲۳، سال ششم، صص ۱۱۳-۱۴۶.
- سپهری، حسین. (۱۳۷۳). «پیشنیاز و موانع مشارکت، عوامل زمینه ساز»، *فصلنامه فرهنگ مشارکت*، تهران: معاونت مشارکت مردمی مدارس غیر انتفاعی وزارت آموزش و پرورش، ش ۵.
- سعادت، رحمان. (۱۳۸۵). «تخمین سطح و توزیع سرمایه اجتماعی استان‌ها»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ش ۲۳، سال ششم، صص ۱۷۳-۱۹۶.
- عفتی، محمد. (۱۳۷۱). *بررسی عوامل مؤثر در مشارکت روستاییان در طرح‌های توسعه روستایی*، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
- علوی تبار، علیرضا. (۱۳۷۹). *بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها*، تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور.
- علیخواه، فردین. (۱۳۷۵). *اندیشه‌های یورگن هابرماس، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی*، پایان نامه لیسانس جامعه‌شناسی، تبریز: دانشگاه تبریز.
- فرهادی، مرتضی. (۱۳۸۷). *فرهنگ یاریگری در ایران (درآمدی بر مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی تعاون)*، تهران: نشر دانشگاهی.
- کلانتری، حمید. (۱۳۷۲). *بررسی عوامل مؤثر در مشارکت روستائیان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- کلدی، علیرضا. (۱۳۸۰). *بررسی نگرش شهروندان از مشارکت در مدیریت شهری مطالعه‌ای در منطقه ۷ تهران*، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و

- Epidemiology and Statistics. UK: The Atrium, Southern Gate, Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Butterworth, P., Gill, S. C., Rodgers, B., Antsey, K., Villamil, E., & Melzer, D. (2006). Retirement and Mental Health: Analysis of Australian National Survey of Mental Health and Well-being. *Social sciences and medicine* 62, 1179-1191.
- Calasanti, T. (2005). Ageism, Gravity, and Gender: Experiences of Aging Bodies. *Generations (American Society of Aging)* 29[3], 8-12.
- calnan, M., Almod, S., & Smith, N. (2003). Ageing and public satisfaction with the health service: an analysis of recent trends. *Social Science & Medicine* 57, 757-762.
- Cavanaugh, J. & Blanchard-Field, F. (2006). *Adult Development and Aging*. Belmont, USA: Thomson Higher Education.
- Johansson, G., Huang, Q., & Lindfors, P. (2007). A Life-span Perspective on Women's Careers, Health, and Well-being. *Social sciences and medicine* 65, 685-697.
- Krejcie, Robert V., Morgan, Daryle W., (1970). Determining Sample Size for Research Activities, Educational and Psychological Measurement, 30 (3): 607-610, Retrieved from: <http://people.usd.edu/~mbaron/edad810/Krejcie.pdf>.
- Machin, D., Campbell, M. J., Beng Tan, S., & Huey Tan, S. (2009). *Sample Size Tables for Clinical Studies*. UK: West Sussex: Wiley-Blackwell Publishing Ltd.
- Mack, N., Woodsong, C., MacQueen, K. M., Guest, G., & Namey, E. (2005). *Qualitative Research Methods: A Data*
- Colonoscopy. Social sciences and medicine* 42[9], 1309-1316.
- Antonucci, T. C., Ajrouch, K. J., & Janevic, M. R. (2003). The effect of social relations with children on the education-health link in men and women aged 40 and over. *Social Science & Medicine*, 56, 949-960.
- Asadollahi, A. (2011). *Social quality and Social Well-being for Aged People; toward measuring and understanding in community level*. Saarbrucken, Germany; Lambert Academic Publishing Company.
- Ashraf, M. & Routray, J. K. (2010). *A Social Well-being Assessment in Balochistan, Pakistan; An Inter-District Assessment*. Saarbrucken, Germany: LAP; LAMBERT Academic Publishing.
- Berger-Schmitt, R. (2000). *Conceptual Framework and Structure of a European System of Social Indicators*.
- Binstok, R. H. & George, L. K. (2006). *Handbook of Aging & the Social Sciences*. (6 ed.) Burlington USA: Elsevier Academic Press.
- Bowling, A. & Gabriel, Z. (2003). An Integrational Model of Quality of Life in Older Age: results from the ESRC/MRC HSRC quality of life survey in Britain. *Social Indicators Research* 69, 1-36.
- Bowling, A. & Stafford, M. (2007). How do objective and subjective assessments of neighbourhood influence social and physical functioning in older age? Findings from a British survey of ageing. *Social Science & Medicine* 64, 2533-2549.
- Bruce, N., Pope, D., & Stainstreet, D. (2011). *Quantitative Methods for Health Research: A Practical Interactive Guide to*

Collector's Field Guide. US: North Carolina: Family Health International Co. & USAID.

PLC-Partners for Liveable Communities (2007). Aging in Pace: Technical Assistance Guide USA: PLC.

Silverstein, M. & Bengtin, V. (1994). Does Intergenerational Social Support Influence the Psychological Well-being of Older Parents? the contingencies of declining health and widowhood. *Social sciences and medicine* 38[7], 943-957.

von Drier, A. A. (2010). Statistical Models for Testing Equating, Scaling, and Linking. (3 ed.) US: Princeton New Jersey: Springer.

